Citace záznamu

Pavel Waisser, Arcibiskupský palác – Praha, Arcibiskupská kaple, *Renesanční a manýristické štukatérství v Čechách a na Moravě* (online databáze), https://stuky.upce.cz/node/738, vyhledáno 28. 3. 2024.

Praha, Arcibiskupský palác, kaple, detail štukové výzdoby (Renata Tišlová, 2022)

Arcibiskupský palác – Praha, Arcibiskupská kaple

Číslo záznamu: 738

Bližší určení díla: Figurální a ornamentální dekorace (čeští patroni, biblická témata, heraldické prvky)

Památkově chráněno, č. úskp: 39619/1-923

Umístění: Arcibiskupská kaple

Datace: 1599

Anotace

Kaple sv. Jana Křtitele je součástí Arcibiskupského paláce na pražském Hradčanském náměstí. Zřízení kaple souvisí s iniciativou arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé a Lipé (v úřadu arcibiskupa v letech 1592–1606) a z doby jeho episkopátu také s největší pravděpodobností pochází exkluzivní a v dobovém kontextu ojedinělá štuková výzdoba presbytáře (dekorativní elementy, čeští patroni s Pannou Marií v nikách, figury olomouckého biskupa a litomyšlského světícího biskupa integrované do vítězného oblouku) a klenby lodi kaple (galerie církevních hodnostářů v lunetách, andělé s Arma Christi v lunetových výsečích, dekorativní rámy a emblematické motivy), která je v centrálním prostoru stropu doplněna cyklem maleb ze života sv. Jana Křtitele od Daniela Alexia z Květné.

Abstract

The Chapel of St. John the Baptist is located in the Archbishop's Palace on Prague's Hradčany Square. The foundation of the chapel is related to the initiative of Archbishop Zbyněk Berka of Dubá and Lipá (in the office between 1592-1606). The Chapel's stucco decoration is exclusive and unique in the context of the renaissance stucco work (presbytery: decorative elements, Czech patrons with the Virgin Mary in niches, the figures of the Bishop of Olomouc and the Bishop of Litomyšl integrated into the triumphal arch; the vault of the nave: gallery of church dignitaries in lunettes, angels with the Arma Christi in lunette sections, decorative frames and emblematic motifs). Stucco work is complemented in the central space of the ceiling by a cycle of paintings from the life of St. John the Baptist. The paintings were made by Prague's painter Daniel Alexius of Květná.

Kraj	**Okres**	**Obec**	**Katastr**
Hlavní město Praha	Praha	Praha	Praha - Hradčany

Ulice, čp. / č. o.	**GPS**
Hradčanské náměstí 56/16	50.090004703476, 14.397438077328

Technika štuku	**Materiálová skladba**	**Povrchové úpravy**	**Původnost**
Modelovaný, vytlačovaný a otiskovaný štuk		zlacení polychromie a zlacení	Původní stav s druhotnými zásahy

Uměleckohistorický popis

Kaple je součástí Arcibiskupského paláce na Hradčanském náměstí v Praze. V roce 1562 postoupil Florian Gryspek z Gryspachu původní rezidenci císaři, a ten jej následně převedl nově ustavenému arcibiskupovi Antonínu Brusovi z Mohelnice. Z arcibiskupovy korespondence vyplývá, že byl s domem velice dobře obeznámen. Adaptace na arcibiskupský palác řešil zpočátku se stavitelem Bonifácem Wohlmutem, který měl zhotovit model paláce a dobrozdání. V textu dobrozdání, ve skutečnosti velmi podrobného stavebního programu, se mezi prvními pokoji (myšleno celé stavení nebo křídlo) uvádí také kaple. Wohlmut nakonec ale výstavbu nerealizoval. Stavitelem paláce se posléze stal Hans Tirol, na přestavbě se pracovalo po celý rok 1563.
K adaptaci původně obytných prostor na „stabilní“ kapli došlo až za následujícího arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé a Lipé (v úřadu arcibiskupa v letech 1592–1606). Svatyně byla postavena v jižní části východního křídla průčelního traktu paláce v prvním patře. Arcibiskup prostory vysvětil dne 29. srpna 1599, přičemž kaple byla zasvěcena sv. Janu Křtiteli, sv. Oldřichovi a Všem svatým ke cti Všemohoucího a blahoslavené Panny Marie. Podrobnější informace o vzniku štukové výzdoby bohužel chybějí. Nástropní malby ve štukových polích s výjevy ze života sv. Jana Křtitele s heraldickou legendou o původu Berků z Dubé a vyobrazení Nejsvětější Trojice v kněžišti zhotovil v roce 1599 malíř Daniel Alexius z Květné.
Kapli tvoří čtvercová loď, pravoúhlý presbytář s přilehlou sakristií, přičemž kaple i presbytář jsou zaklenuty zrcadlovou klenbou s lunetami a sakristie je klenuta českou plackou. Interiér je zdoben štukaturami se zlacením a malbou. Čtvercový střed klenby lodi je rozdělen štukovým rámováním na pět polí vyplněných malbou. Presbytář je s lodí spojen vítězným obloukem, který dekorují štuky (ve vrcholu veraikon, podnos s hlavou sv. Jana Křtitele a Beránek Boží; po stranách postavy olomouckého a litomyšlského titulárního biskupa).
Stěny presbytáře jsou táflovány dřevem, nad tímto obložením se nachází osm štukových figur českých patronů (Prokop, Vojtěch, Vít, Cyril, Metoděj, Václav, Zikmund, Ludmila) s Pannou Marií ikonografického typu Assumpta a sv. Alžbětou. Bohatě štukovaná jsou také ostění oken, oblouky záklenků zdobí namodelované náčiní užívané při liturgii (paténa s kadidelnicí a loďkou, kalich, konvičky, kropenka s kropáčem, dvě svíce, dva svícny, mitra, zvonek, berla s křížem). Jednotlivé plochy klenby člení štukové pásy a na jejich plochách jsou umístěny andílčí hlavičky. V lodi kaple dekorace vymezují akcenty žeber a rámců s charakteristikou vavřínových závěsů. V samotných lunetách stěn kaple se pak nacházejí portrétní reliéfy dvaceti dvou opatů, proboštů a převorů českých klášterů a kapitul v mírně podživotní velikosti, s mitrami, berlami a v pluviálech. Každý portrét je doplněn štítkem s erbem. Ve vrcholech záklenků lunet jsou připojovány zdobné motivy jako trofeje, hudební nástroje, rohy hojnosti, výjimečně s připojenou figurální složkou (Adam a Eva, archetypální Niké). Ve cviklech mezi jednotlivými lunetami se nachází sestava andělských bytostí s Arma Christi. Jejich rukopis se od portrétů hodnostářů nepatrně odlišuje, dílčí rukopisné odlišnosti nalézáme i ve štukaturách presbytáře. Charakter rukopisu však může být pozměněn vstupy v rámci opravných a restaurátorských zásahů, zejména těch ze 17. a 19. století, které byly komplexní. Přes různé názory v rámci dosavadního výzkumu štuková výzdoba pravděpodobně vznikla v jednotné fázi za Zbyňka Berky z Dubé a z Lipé.
Jan Herain (1902) i Alois Kubíček (1946) například dokonce většinu štuků datují do doby okolo roku 1670, zřejmě vzhledem k doloženým stavebním opravám a aktivitám v 70. letech 17. století. Milada Vilímková (1973), Jan Bradna (1997) a Jiří Kropáček (2003) se i na základě rozdílů v „rukopise“ štukatur snaží různým způsobem definovat minimálně dvě raně novověké etapy realizace štuků. Pavel Pokorný v roce 1996 analýzou heraldických motivů kaple dospěl k závěru, že se výzdoba vztahuje jednotně k přelomu 16. a 17. století.
K jednotné výzdobě (kolem roku 1600) se přiklánějí i Dalibor Matyáš a Marie Opatrná ve svých magisterských diplomových pracích (2000, 2008).
S těmito závěry se lze do většinové míry ztotožnit i dnes.

Historické zásahy / opravy

V roce 1676 nechal kapli obnovit Jan Bedřich z Valdštejna, který zastával funkci pražského arcibiskupa v letech 1675–1694. Přestavbu paláce vedl architekt Jan Baptista Mathey (1630–1696) a štukové práce byly zadány Giovanni Battistovi Bossimu. Ten dostal v říjnu 1676 zaplaceno 11 zlatých za dveře a okno v pokoji arcibiskupa a v září následujícího roku obdržel částku 64 zlatých za práce ve čtyřech knížecích pokojích, 20 zlatých za dva dolní pokoje, 35 zlatých za výzdobu kaple a 11 zlatých za dekorování schodiště a chodby. Kromě toho se platilo jeho přidavačům (přes 28 zlatých) a štukatérovi za vybílení kaple (22 zlatých); roku 1678 dostal blíže nejmenovaný malíř vyplaceno celkem 168 zlatých za zlacení a malířskou činnost v kapli – z toho zlacení a malířská práce vyšly na 78 zlatých, 90 zlatých stály knihy zlata určené na pozlacovačské práce. Mezi drobnými potřebami se pak mezi výdaji objevují ještě bez bližšího časového určení svazek drátů pro štukatéra do knížecího pokoje v hodnotě 1 zlatého a 12 krejcarů, další svazky drátů bez uvedení pořizovací ceny, nejrůznější štětce, barvy a síto pro štukatéra.
• Rozsáhlý zásah do podoby paláce pak znamenaly úpravy prováděné za arcibiskupa Františka de Paula Schönborna (1885–1899). V kapli byl během oprav v letech 1888–1890 částečně pozměněn interiér. Podobu před přestavbou dokládá dochovaná kolorovaná perokresba, na níž je dobře viditelná barevnost štukové výzdoby, ovšem značně ztmavlá. Kaple byla nově vysvěcena dne 28. října 1888 a její zasvěcení se rozšířilo o sv. Jana Nepomuckého.
• V roce 1933 se mimo jiné opravovaly části odpadlé omítky i poškozené profilace říms, které byly doplněny podle sádrových odlitků profilace původní. Sochařské a štukatérské práce byly přitom svěřeny sochaři Miroslavu Böswartovi, který také navrhl znaky arcibiskupů Františka Xavera Kordače (pražským arcibiskupem v letech 1919–1931) a kardinála Karla Kašpara (v úřadu v letech 1931–1941), osazené nad okny prvního patra hlavního průčelí.
• K čištění štukové výzdoby pak mělo dojít ještě koncem šedesátých let 20. století a vykonat jej měl sochař Karel Stádník.
• poslední opravy štukové výzdoby proběhly ve větším měřítku v rámci celkové rekonstrukce paláce v letech 1995–1998, kaple se obnovovala v letech 1996–1997 pod vedením Jana Bradny (spolupráce Jiří Novotný ml. a Jan Živný). Byl zhodnocen předchozí vývoj, identifikovány druhotné nátěry, různé fáze zlacení. V rámci průzkumu se ukázalo, že čelní sdružené okno presbytáře za oltářem pochází nově až z 19. století a ostění má sádrové jádro, řemeslné provedení ostatně neodpovídalo úrovni původních štuků. Stejná plastická výzdoba ze sádry je pak na zadní stěně kaple nad hlavním vchodem u kamenné vápencové desky s nápisem informujícím o opravě v roce 1888. Během tohoto posledního zásahu se restaurátoři rozhodli pro sejmutí druhotných nátěrů štuku a jeho pozlacených částí, pro odkrytí veškerého pozlacení plastických tvarů i plošných linek a jejich zrestaurování. Došlo také k vyspravení větších i menších prasklin způsobených statickým pohybem nebo pnutím materiálu a k obnově spodní části ploch, dekorů a soch, které byly poškozeny mechanicky nebo obsahovaly starší nevyhovující vysprávky.

Literatura

František Ekert, *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, Praha 1883, s. 107–108.
Jan Herain, *Stará Praha*, Praha 1902, s. 302.
Jiří Kropáček, *Arcibiskupský palác v Praze*, Kostelní Vydří 2003.
Alois Kubíček, *Pražské paláce*, Praha 1946, s. 25.
Václav Ledvinka – Vít Vlnas – Bohumír Mráz, *Pražské paláce*, Praha 2000, s. 63–67.
Pavel R. Pokorný – Libor Gottfried (eds.): Znaková galerie arcibiskupské kaple, in: *Sborník prací k 70. narozeninám dr. Karla Beránka*, Praha 1996, s. 156–171.
Pavel R. Pokorný, *Znaky pražských arcibiskupů*, Heraldická ročenka 2001–2002, Praha 2004, s. 75–112.
Dagmar Sedláková, Velká oprava Arcibiskupského paláce v Praze na Hradčanech, *Zprávy památkové péče* 60, 2000, s. 95–100.
Karel Šmrha, Renesanční freska v Arcibiskupském paláci v Praze, *Časopis společnosti přátel starožitností* 49–50, Praha 1946, s. 173–195.
Pavel Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy 4: Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000, s. 254–260.

Prameny

Národní archiv, Praha, fond Archiv pražského arcibiskupství, sign C 67/IX–XII, Recepta 1561–1563, kart. 690, 691.
Národní archiv, Praha, fond Archiv pražského arcibiskupství, fond Křižovníci s červenou hvězdou – generalát a konvent, Praha, rkp. 331, Stavební účty arcibiskupské residence v Praze 1675–1679.
Milada Vilímková, *Stavebně historický průzkum objektu 56/IV*, SÚRPMO, Praha 1973.
Jan Bradna, *Interiér kaple Arcibiskupského paláce* (nepublikovaná restaurátorská práva), 1997.
Dalibor Matyáš, *Arcibiskupský palác v Praze v době renesance* (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze), Praha 2000.
Marie Opatrná, *Renesanční kaple sv. Jana Křtitele v Arcibiskupském paláci v Praze* (bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze), Praha 2008.

Autoři záznamu

Pavel Waisser

Datum poslední změny

19.6.2023

Fotodokumentace současného stavu

Praha, Arcibiskupský palác, kaple, detail (Pavel Waisser, 2019)

Praha, Arcibiskupský palác, kaple (Pavel Waisser, 2019)

Praha, Arcibiskupský palác, kaple (Pavel Waisser, 2019)

Praha, Arcibiskupský palác, kaple (Pavel Waisser, 2019)

Praha, Arcibiskupský palác, kaple, detail hlavy sv. Jana Křtitele (Pavel Waisser, 2019)

Praha, Arcibiskupský palác, kaple (Pavel Waisser, 2019)

Praha, Arcibiskupský palác, kaple (Pavel Waisser, 2019)

Praha, Arcibiskupský palác, kaple, detail dekorace stěn kaple (Pavel Waisser, 2019)

Praha, Arcibiskupský palác, kaple, štuková výzdoba záklenku kaple (Pavel Waisser, 2019)